

Etika za najmlajše: 3–5 let

Projekt ETHIKA: Etika in vrednote v šolah in vrtcih

✍ Vojko Strahovnik, Bruno Čurko

Projekt ETHIKA: Etika in vrednote v šolah in vrtcih je mednarodni projekt v okviru programa Erasmus+, katerega cilji so razvijati in spodbujati inovativne prakse v šolskem izobraževanju na področju etike, vrednot in kritičnega mišljenja, razvoj učnih gradiv in metod za to področje ter s tem tudi povečanje priložnosti za izobraževanje in usposabljanje učiteljev in vzgojiteljev ter na koncu povečanje ozaveščenosti na ravni šolskih in vzgojnih politik o pomenu etike in vrednot ter večji vnos teh vsebin v izobraževalne poti učiteljev in vzgojiteljev.*

O projektu ETHIKA

Verjamemo, da so etika in vrednote v izobraževalnem prostoru zelo pomemben vidik razvoja demokratične, pluralistične in na znanju temelječe družbe, tako v smislu položaja in vloge posameznika kot državljana kot tudi glede osebnega razvoja. Hkrati ključni etični izzivi, ki se nanašajo na družbeno povezanost (družbena nepravilnost in izključnost), znanstveni in tehnološki razvoj, kulturno raznolikost in gradnjo vključujoče kulturo, terjajo poglobljene odgovore in celostne vzgojne procese. Teološka fakulteta UL kot vodilni partner v projektu sodeluje še z osmimi drugimi organizacijami (OŠ Valentina Vodnika (Ljubljana), OŠ Šmartno pri Litiji, Amitie (Bolonja), Scier (Granada), Društva Mala filozofija (Zadar),

Kirchliche Pädagogische Hochschule (Graz), Friedrich-Alexander-Universität Erlangen-Nürnberg in Bundesverband Ethik e. V. (Marburg)).

S pospešenimi spremembami v družbi procesi njene preobrazbe prinašajo s seboj tudi nove izzive za polje vzgoje in izobraževanja. Posebej to velja za tiste vidike, ki merijo na etično vzgojo v širšem smislu. Vseobsegajoča narava etične refleksije, ozaveščanja in delovanja terja integrativen pristop, tako da morajo izbrane vrednostne teme prežemati večino predmetov v šoli in tudi drugih dejavnosti v šolskem življenju nasploh. Potrebno je torej razviti močno zavedanje o pomembnosti medpredmetnih in znotraj predmetnih izobraževalnih vsebin in ciljev, saj etika ni nekaj, kar bi lahko omejili le na eno temo in jo razvijali neodvisno od vsega drugega. Teme, kot so državljanske kompetence, demokratične vrednote, spoštovanje raznolikosti kultur in posameznikov, dialog med kulturami ipd., nujno prestopajo meje posameznih predmetov ter so vgrajene v šolsko življenje kot celoto. Mnogo učiteljev in vzgojiteljev pogosto nima specifičnega znanja in veščin za celostno in povezovalno naslavljanje vrednostnih tem. Rešitev za takšno stanje smo identificirali v oblikovanju učinkovitih možnosti za vseživljenjsko učenje, ki bi temeljile na inovativnih metodologijah in vključevalnem pristopu, da bi spodbudili rast ravnih etičnih vednosti, vrednotne ozaveščenosti in kritičnega mišljenja.

V letošnjem letu bomo sodelavci v okviru projekta v reviji Vzgoja predstavili štiri vsebinske sklope s tega področja, ki smo jih razdelili glede na starost in razvoj otrok. V prvi številki tako predstavljamo pristope in metode ter ponujamo vzorčna učna gradiva za starost od 3 do 5 let ter poudarjamo

Več o projektu: <http://www.ethics-education.eu/home/index.htm>

vidik filozofije z otroki, v naslednji številki pa bodo sledile še starosti od 6 do 8, od 9 do 11 in od 12 do 15 let.

Filozofija za otroke in kritično mišljenje za najmlajše

Filozofija za otroke je sodobna filozofska in pedagoška disciplina. Čeprav dandanes obstaja veliko različnih pristopov in šol na polju filozofije z otroki, imajo vse skupen cilj, to je predvsem razvoj kritičnega mišljenja pri otrocih. Kritično mišljenje je mišljenje, ki temelji na uporabi razuma ter ga na ustrezen način vodijo dobri razlogi (ne pa na primer predsodki, strahovi, želje, ustrahovanja ipd.), je jasno, natančno, relevantno ... Kritično mišljenje lahko tako postavimo nasproti nekritičnemu (takšno je pogosto tudi vsakodnevno mišljenje, vsaj v nekaterih njegovih delih), ki je mnogokrat iracionalno in nelogično, podvrženo napakam in izkrivljanjem ali pa zgolj nepovezano.

Ustanovni oče filozofije za otroke, Mathew Lipman, poda razlago o njenem razvoju: "Filozofija za otroke (*P4C – Philosophy for Children*) se ni pojavila kar tako od nikoder. Temelji na priporočilih, ki sta jih oblikovala že John Dewey in ruski pedagog Lev Vigotski, ki sta poudarjala, da je treba učiti za razmišljanje in ne zgolj za pomnjenje. Ni dovolj, da se otroci samo spomnijo, kaj jim je bilo povedano, ampak morajo raziskati in analizirati te vsebine. Podobno kot je mišljenje obdelava tega, kar otroci s čuti spozna-

jo o svetu okoli njih, tako je potrebno misliti tudi o tem, kaj se naučijo v šoli. Memoriranje je kot oblika mišljenja na relativno nizki ravni; otroke moramo naučiti oblikovanja pojmov, presojanja, sklepanja, razlage ...” (Lipman, 2003) Še kratko terminološko pojasnilo; ko govorimo o Lipmanovi šoli, je običajna raba izraza filozofija za otroke, medtem ko pri ostalih šolah in pristopih govorimo o filozofiji z otroki (*PwC – Philosophy with Children*). Najpomembnejša naloga šolskega sistema je izboljšanje otrokovih miselnih spretnosti oz. zmožnosti (Dewey, 1926). V sodobnem svetu je ta ugotovitev zgolj pridobila na pomenu. Šolski sistemi se izboljšujejo, vendar v njih še vedno prepogosto umanjka razsežnost razvoja kritičnega mišljenja.

V začetkih razvoja filozofije z otroki so bili programi in projekti namenjeni otrokom od šestega leta starosti naprej. Danes poznamo tudi programe, ki pričenjajo pri tretjem letu starosti in so zelo koristni in učinkoviti. Pri dobrih programih za majhne otroke moramo seveda slediti večdisciplinarnemu pristopu ter uporabiti spoznanja s področij razvojne psihologije, pedagogike, sociologije itd.

Največji izziv je priprava gradiv in pristopov za najmlajše, torej otroke stare tri ali štiri leta. V tej starosti razvijajo močna čustva, ki pa so običajno kratkotrajna. Imajo zelo bogato domišljijo (ki se odraža tudi v pojavu namišljenih prijateljev, ‘zasebnih’ pogovorov ipd.). Najbolj izrazita čustva in naravnosti v tem obdobju so sebičnost, strah (npr. pred živalmi, predmeti, grdimi obrazi, maskami, temo, policisti), predanost, jeza, ljubosumje in humor (razvije se smisel za humor, kot odziv smeha na grimase, namerne nerodnosti, šale in neobičajne stvari). Zato je zelo pomembno, da so pristopi in gradiva prilagojena posebej za to starost.

Otroci še nimajo sposobnosti dolge koncentracije, zato morajo biti delavnice oz. aktivnosti filozofije z otroki kratke (največ 20 do 30 minut).

Najboljši način dela s to starostno skupino so aktivnosti skozi različne vrste iger. Igre so zelo pomemben del življenja otrok ter so tesno povezane z razvojem. Igre so hkrati tudi korenine filozofskega mišljenja. Huizinga, ki je raziskoval vpliv iger v človeškem življenju, je človeka označil za *homo ludens*. “Vse, kar lahko rečemo o teh častitljivih besedilih, je, da smo v njih priča rojstvu filozofije, ne zgolj igri kar tako, ampak sveti igri. Najvišja modrost se izraža kot ezoterična *tour de force*. Hkrati lahko zatrdimo, da je vprašanje kozmogonije o tem, kako je svet nastal, ena izmed prvotnih in pglavlitnih okupacij človekovega uma. Eksperimentalna razvojna psi-

Tudi otroci, stari tri ali štiri leta, zastavljajo izjemno zanimiva in izziivalna vprašanja. Zakaj je sonce rume-no? Ali še vedno si, tudi ko zaprem oči? V starosti štirih ali petih let se otroci izjemno hitro spreminjajo. Zanje sta igra in domišljija najmočnejši orodji, s katerima si gradijo lasten svet. Zavejo se svojih novih sposobnosti, kar pa jim prinese tudi dodatne strahove. Pogosto izražajo jezo, kadar so pred njimi prepreke, ko se soočijo s težavami ali ko so kaznovani. V okviru smisla za humor se pogosto smejejo ob nerodnostih drugih ali njihovem neuspehu. V tem obdobju izražajo tudi čustva sramu, strahu, razočaranja in ljubosumja, a se hkrati učijo tudi nadzorovati sami sebe. Začnejo se površinska prijateljstva; skupinske dejavnosti so zanje vse bolj zanimive.

Za obe starostni skupini so različne vrste iger zelo primerne, toda morajo biti zelo dobro pripravljene in premišljeno razvite. Pogosto tako uporabimo t.i. miselne igre, ki na zelo raznolike načine spodbujajo razvoj otrokovega mišljenja. Ker v tej starostni skupini otroci ne morejo zdržati dolgo pri miru, je smiselno te miselne igre dopolniti s telesno dejavnostjo.

V okviru projekta tako na primer izvajamo igro *Stop!*, ko otrokom razdelimo znake Stop, nato pa pričnemo z branjem kratkih stavkov. Otroci lahko dvignejo znak Stop vedno, ko menijo, da je z vsebino stavka nekaj narobe. Potem moramo to njihovo odločitev tudi kratko utemeljiti. Prav tako v tej starostni skupini otroci zelo radi poslušajo zgodbe, kar lahko prav tako učinkovito uporabimo, vendar pa

morajo biti le-te ustrezno kratke, da ne presežejo njihovega razpona pozornosti. Dobro je, če zgodbo večkrat preberemo ali povemo ter šele nato preidemo na razmišljanje in razpravo z otroki glede posameznih odprtih

Foto: arhiv Montessori instituta

hologija je pokazala, da je velik del vprašanj, ki jih zastavljajo šestletni otroci, po svoji naravi kozmogonična, na primer Zakaj voda teče? Od kod je veter prišel? Kaj je mrtvo?” (Huizinga, 1992: 107).

vprišanj v zgodbi. Ob teh zgodbah lahko krepimo tudi socialne veščine otrok ter jih spodbujamo z drugimi aktivnostmi. Ena izmed teh je t.i. Prelomljena zgodba. Gre za zgodbo, ki nima konca in pri kateri na sredini preprosto zaključimo z branjem, otroci pa morajo potem samo dokončati in zaključiti, bodisi sami ali pa v pogovoru v skupini. Še ena zelo pomembna stvar pri filozofiji z otroki v tej starosti je ta, da morajo biti pravila zelo jasna in zelo enostavna.

Za otroke je zelo pomembno, da poznajo ta pravila od samega začetka ter jih vsi tudi jasno razumejo. Zato je včasih primerno, da jih tudi večkrat ponovimo ali ponazorimo. Če izvajamo daljši program z nizom delavnic ali aktivnosti filozofije za otroke, je priporočljivo eno aktivnost nameniti zgolj pravilom; v njenem okviru lahko otroci tudi povedo, katera in kakšna pravila so jim všeč in kakšna ne. Uporabimo metodo sokratskega dialoga, da oblikujejo svoja stališča, kaj in zakaj je nekaj dobro, nekaj drugega pa ne. Po takšni aktivnosti bo mnogo lažje nadaljevati tudi z drugimi.

Metoda sokratskega dialoga je ena temeljnih metodologij v okviru filozofije za otroke "Sokratski dialog je formalna metoda, v okviru katere manjša skupina (od 5 do 15 oseb), ki jo vodi povezovalc, išče in najde celosten odgovor na določeno univerzalno vprašanje (na primer "Kaj je sreča?", "Kaj je integriteta?", "Ali je konflikt lahko tudi dober?" itd.). Tak sokratski dialog se ne sme zamenjevati s tako imenovano Sokratovo metodo (*elenchus*, majevtika), ki je razvita v Platonovih spisih, s katero je Sokrat pogosto pomagal ljudem odkriti protislovja oz. napake v njihovih poskusih oblikovanja univerzalnih opredelitev. Nasprotno nam sokratski dialog pomaga odkriti, kaj nekaj je, v nasprotju s tem, kaj nekaj ni." (Marinoff, 2002)

Sedem nasvetov za pripravo gradiv in aktivnosti

1. Najprej jasno oblikujete cilj za gradivo ali predvideno aktivnost (npr. vprašanje "Kaj je pravi prijatelj?").

2. Spoznajte in upoštevajte poglobljene značilnosti starostnega obdobja otrok.
3. Bodite ustvarjalni pri tem, da spodbujate otroke pri razmišljanju o glavnem vprašanju oz. glavni temi. Pripomočki in gradiva naj bodo zanimivi ter takšni, da bi jih otroci tudi sami izbrali (npr. predmeti, zgodbe, izmišljeni in narisani liki ...).
4. V pogovoru poskusite ostati nevtralni in ne zavzemite posebnega stališča do samih vsebin. Otroci naj sami razmišljajo in oblikujejo svoja stališča. Vodite jih le toliko, da ne zaidejo v napačna sklepanja ali se preveč oddaljijo od osrednjih vprašanj. Pogosto se bolj sprostijo in lažje razpravljajo, če uvedemo posamezne like (npr. eden izmed likov, ki jih uporabljamo v projektu, je bitje z Jupitra, ki ne ve ničesar o prijateljstvu, saj na Jupitru nimajo prijateljev. Otrokom postavlja vprašanja o prijateljstvu, otroci pa mu odgovarjajo, kaj prijateljstvo pomeni; kakšne so značilnosti prijatelja in kakšna je vrednost prijateljstva).
5. Oblikujte etično dilemo in pustite, da jo učenci preko pogovora sami razrešijo.
6. Vključite čim več zabavnih aktivnosti, a naj se te navezujejo na osrednjo

temo (npr. bitje z Jupitra nima imena in otroci ga sami poimenujejo).

7. Pri pripravi gradiv in aktivnosti lahko sledite modelu treh korakov izkušnje, ki se lahko uporabi tudi za različna etična vprašanja: 1. *izkušnja nasprotja* (npr. onesnaževanje okolja kot posledica naših izbir glede načina življenja); 2. *izkušnja smisla* (za razrešitev je potrebno spremeniti način življenja); 3. *izkušnja motivacije* (prvi koraki k uresničitvi tega) (Mieth, 1977). ■

Opomba

* Projekt je financiran s strani Evropske unije in slovenske nacionalne agencije za program Erasmus+. Vsebina prispevka je izključna odgovornost avtorjev in tako v nobenem primeru ne predstavlja odgovornosti Evropske unije in slovenske nacionalne agencije za program Erasmus+.

Literatura

Dewey, John (1926): *Democracy and Education: An Introduction to the Philosophy of Education*. New York: Plain Label Books.

Huizinga, Johan (1949): *Homo ludens – A Study of the Play-Element in Culture*. London: Routledge & Kegan Paul.

Lipman, Matthew (2003): Intervju: <http://www.buf.no/en/read/txt/?page=sn-lip>.

Marinoff, Lui (2002): *Philosophical Practice*. San Diego: Academic Press.

Mieth, Dietmar (1977): *Moral und Erfahrung. Beiträge zur theologisch-ethischen Hermeneutik*. Freiburg: Universitätsverlag.

Delovni list: **Spoštovanje****Marko v vrtcu in Marko doma****Tema:** spoštovanje.**Starost otrok:** od 3 do 5 let.**Čas izvedbe:** 20–35 minut.**Ključni vzgojni in učni cilj:** motivirati otroke, da razmišljajo o svojem obnašanju v vrtcu in doma; pogovor o spoštovanju in odnosu do staršev in učiteljev ter drugih; spodbujanje medosebne inteligentnosti.**Opis aktivnosti:** Otroke posedite v krog in jim dva do trikrat preberite zgodbo, da jo bodo zagotovo razumeli.**Zgodba:**

“Marko, Marko, zbudi se,” je rekla mama. Marko je odprl oči, zunaj je bila še tema in hladno je bilo. Tako težko je bilo vstati, zato je raje zaspal. Mama se je vrnila v sobo, s seboj je prinesla njegova oblačila in ponovno rekla: “Zbudi se, v vrtec morava.” “Oh, ne, ne že spet! Zakaj se ne začne kasneje, da bi lahko še malo spal?” si je mislil Marko. Vedel je, da je mama vztrajna in da bo moral vstati. Ko je šla mama iz sobe, je rekla: “Marko, sleči pižamo in obleči oblačila, ki jih imaš za v vrtec. Pripravljena so na postelji.” Marko je samo sedel na postelji in čakal, da se mama vrne. Ko se je mama vrnila, ji ni preostalo nič drugega, kot da je slekla Marku pižamo in ga oblekla za v vrtec. Ko je to storila, ga je prosila, da sede za mizo in poje zajtrk, medtem ko si bo ona pripravila stvari za službo. Marko je samo sedel in ni naredil ničesar. Mama se je vrnila v kuhinjo in nabranila Marka. “Marko, vsaj čevlje si sam obuj.” Marko je šel na hodnik, sedel k čevljem in počakal, da je prišla mama. Mama ni rekla nič in mu obula čevlje, saj se ji je zelo mudilo v službo. Peljala je Marka v vrtec, ga poljubila in odhitela v službo. Marko je v vrtcu sedel na klopi, si slekel jakno in jo lepo pospravil v omaro ter si obul copate. Predno je stopil v igralnico, si je lepo umil roke in si jih osušil. Ko je vstopil v igralnico, si je vzel zajtrk in sedel za mizo ter sam vse lepo pojedel.

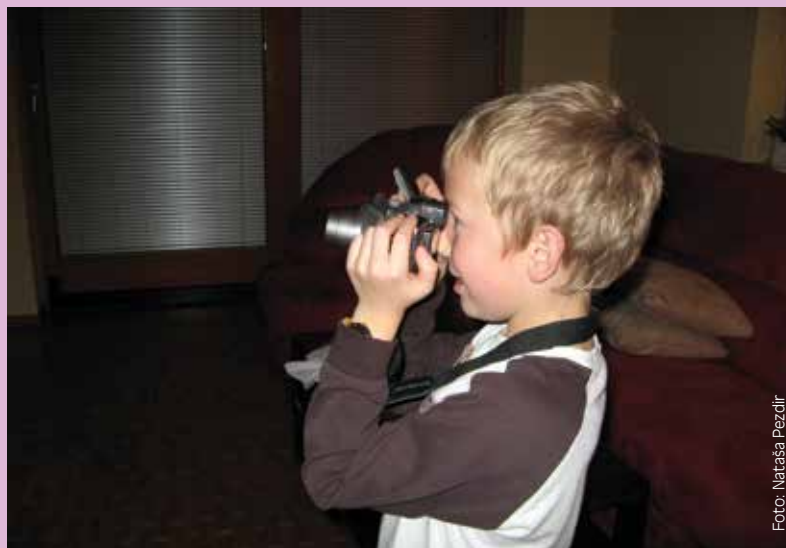

Foto: Nataša Pezdirl

Po končani zgodbi z otroki razpravljajte ob naslednjih vprašanjih:

- Ali ste opazili kaj nenavadnega v tej zgodbi?
- Zakaj naredi Marko v vrtcu vse sam in zakaj doma vse to pozabi?
- Ali se Marko obnaša lepo v vrtcu?
- Ali se Marko obnaša lepo doma?
- Ali Marko s svojim obnašanjem pomaga mami?
- Kako pomagata svoji mami?
- Kako pomagata svojemu očetu?
- Ali pomagata vzgojiteljici v vrtcu?
- Ali se kdaj obnašate tako kot Marko?
- Kako to, da veste, kako se obnašati v vrtcu, doma pa potem to pozabite?

Vprašanja postavljajte počasi, da spodbudite otroke k razmišljanju. Če otroci ne odgovorijo, jih spodbudite z dodatnimi vprašanji ali ponovite vprašanja. Če npr. otroci rečejo, da v zgodbi ni nič nenavadnega, jih vprašajte še enkrat. Če ostanejo pri istem mnenju, jih vprašajte, ali bi bila njihova vzgojiteljica dobra (ali bi bilo lepo), če bi otrokom v vrtcu pomagala in skrbela zanje, ko pa bi prišla domov, svojim otrokom ne bi pomagala pri umivanju rok, pri oblačenju, pri prehranjevanju ... Vedno skušajte najti nekaj različnih primerov in dodatnih vprašanj, da spodbudite otroke k razmišljanju.